

YENİ BİR BAKANLIĞIN KURULUŞU

Mümtaz SOYSAL

Bakanlıklar kuruluşu hakkındaki 4951 sayılı kanunun Hükümet'e verdiği yetki bir kere daha kullanıldı ve 10 Temmuz 1958 de, yani Büyük Millet Meclisi yaz tatiline girdikten sonra, Koordinasyon (1) Bakanlığı kuruldu, daha doğrusu bir Koordinasyon Bakanı tâyin edildi. (2) Bu başlangıçtan sonra, Bakanlığın kuruluş ve teşkilât kanununu hazırlamak için daha hayli uzun bir müddetin geçmesi gerekecektir.

Türkiye'de yeni bakanlıkların kuruluşu, siyasî bilimlerle uğraşanlar için ilgi - çekici bir meseledir. Devletin esas kuruluşuyla yakın bağlantı-

-
- 1) «Koordinasyon» kelimesi, «koordine etmek» gibi bozuk şekilleriyle birlikte bugün sık sık kullanılmaktadır. Tabii, bu sık kullanılış, aynı kelime dolayısıyla yapılan yazış, deyiş ve anlayış yanlışlarının da tekrarlanmasına sebep olmaktadır. Hiç şüphe yok ki, «koordinasyon» kelimesi «yeni dilciler» ce uydurulmuş olsaydı, söylenişindeki tuhafliktan ve türkçeye aykırılıktan ötürü alay konusu olurdu. Her şey bir yana, sırf, anlamına daha fazla açıklık getirebilmek için, «koordinasyon» kelimesini bir türkçe karşılığıyla değiştirmenin zamanı gelmiştir. Bu yazıda, Bakanlığa verilen resmî ad dışında, «koordinasyon» karşılığı olarak «eşgüdüm» kelimesi kullanılacaktır. Böyle bir karşılık koymak, yabancı sözleri mutlaka türkçeleriyle değiştirmek gibi dar bir görüşten değil, yazılması, okunması ve anlaşılması çok güç bir kelimenin yerine, yazıya, dile ve mantığa çok daha elverişli gelen bir kelime kullanmak isteğinden doğmaktadır. Yeni karşılıktan sonra, fiil olarak «eşgutmek» sözünün kullanılması, «eşgüdücü tedbirler almak» ve «çeşitli işler için bir eşgüder tâyin etmek» gibi deyimlerin rahat rahat söylenmesi mümkün olacaktır. Gerçi «eşgüdüm» sözü, kelimenin Batı dillerindeki karşılıklarında bulunmayan bir «gütme», bir «yöneltme» fikrini de içine almaktadır; fakat, çeşitli faaliyetleri ahenkli duruma getirmek, aralarında bir bağlantı ve birlik sağlamakla belli bir amaç güdüldüğüne, belli bir sonuç elde edilmek istendiğine göre, bu «yöneltici» unsur, kelimeye hiç de fazla bir ağırlık eklemiş olmamaktadır. Belki de, böylece, «koordinasyon» karşılığı olarak türkçede bazan kullanılmağa çalışılan «ahenkleştirme» kelimesindeki «tarafsızlık» ve «yönsüzlük» ten doğan mahzurlar da önlenebilir.
- 2) Resmî Gazete, Sayı 9954, 14 Temmuz 1958.

sı bulunan ve asıl millî egemenliğin temsilcisi T. B. M. M. tarafından kararlaştırılması gereken böyle bir konu, hâlen, Hükûmet'e bırakılmış bir takdir yetkisi sayılmaktadır. Gerçekten, 4951 sayılı kanunun birinci maddesi, «devlet daireleri Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onanmasıyla bakanlıklara ayrılır» demektedir. Halbuki bu derece önemli bir meselenin Meclis önüne getirilmesi, enine boyuna tartışılması, yeni bir bakanlığın lüzumlu olup olmadığı hususunda çeşitli görüşlerin belirtilmesi, yürütme işlerinin görülmesini hiç olmazsa ana hatları bakımından millî egemenlik prensibine bağlamak isteyen Türk Anayasasının ruhuna daha uygun olurdu. Belki, Anayasa'da «Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tâyin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır» diyen yedinci maddeye dayanarak, aslında Meclis'e ait olan yürütme işlerini teşkilâtlandırmanın da Hükûmet'e devredilmiş bir yetki olduğu söylenebilir. Anayasa'da, bir de, «bakanlıkların kuruluşu (teşkili tarzı) özel kanuna bağlıdır» diyen bir 48. madde vardır. Anayasa ilk kabul edildiği zaman bu madde «vekâletlerin adedi kanunla tâyin olunur» şeklindeydi. Bahis konusu kanun da 8 Şubat 1937 de çıkarıldı. Bu 3117 sayılı kanundaki birinci ve ikinci maddelere göre, bakanlıkların sayısı, Başbakanlık ve devlet bakanlıkları da dahil olmak üzere, en az 12, en çok da 16 olarak tesbit ediliyordu. Bakan sayısını tam olarak tâyin yetkisi ise, Başbakan'a bırakılmıştı; Bakanlar Kurulu'ndaki üye sayısı Başbakan'ın kararı ve Cumhurbaşkanı'nın tasdiki ile belli olacaktı. 29 Kasım 1937 de, bakanlık sayısında bir değişiklik yapılmamakla beraber, 3117 sayılı kanunu değiştiren 3271 sayılı kanun çıkarıldı ve bakanlıkların kurulmasında, hükûmetçe, «devlet işlerinin inkişafına göre ve devlet işlerini lüzumsuz yere parçalamıyacak surette» hareket edilmesi esası kabul olundu. İşte, Anayasa'daki 48. maddenin bugünkü şeklini alması, bu kanundan hemen sonra zarurî olarak çıkarılan 3272 sayılı tâdil kanunuyla olmuştur. Şimdi yürürlükte olan 4951 sayılı kanun ise, hükûmete verdiği geniş yetkiye rağmen, nihayet, Anayasa'nın 48. maddesine göre çıkarılmış bir «özel kanun» mahiyetindedir ve bu noktada Anayasa'ya şeklen bir aykırılık bahiskonusu değildir. Bazan yapıldığı gibi, (3) bu maddeyi, her yeni bakanlığın kuruluşu için bir kanuna lüzum olduğu şeklinde yorumlamak acaba ne dereceye kadar doğru olur? Kanun koyucu, Anayasa'nın eski dildeki metninden de kolayca anlaşılabilceği gibi, bakanlıkların kurulmasını değil, kuruluş tarzını, yani kuruluşta takip edilecek usûlü özel kanuna bağlamak istememiş midir? Mamafih, tatbikatta, hükûmetler her iki yorum tarzına göre de hareketi ihmal etmemişlerdir;

3) Meselâ : Yalçın Tuna, «Bakanlıklar Teşkili, Anayasa Hükümleri», Ulus, 6 Aralık 1957.

yani önce, 4951 sayılı kanuna göre doğrudan doğruya hükümet tarafından yeni bir bakanlık kurulmakta, ondan sonra da yeni bakanlığın «kuruluş ve teşkilât» kanunu ile ilgili tasarı Meclis önüne getirilmektedir. İşte, asıl tuhaflık bu noktada başlıyor.

Yeni bir bakanlığın lüzumluluğu hakkında kendi düşüncesi alınmamış olan T. B. M. M., bakanlığın teşkilât ve kuruluş kanununa sıra geldiği zaman, bilhassa Encümen safhasında, kılı kırk yarmağa koyulmaktadır. Meclis, ana görevleri ve olsa olsa, teşkilâtın bellibaşlı esaslarını belirtmekle yetinecek, yerde, çok teferruatlı görev sıralamalarına girişmekte, teşkilâtı en ince noktasına kadar tesbit etmeğe çalışılmakta ve kadroları, kanun maddelerinin kolay kolay değişmeyen kalıpları içinde dondurmaktadır. Sözün kısası, Anayasa'nın ruhuna göre Meclis elinde olması gereken devletin ana kuruluşu ile ilgili bulunan yetkiler 4951 sayılı kanunla hükümete verilmiş olmakta, aslında hükümetin takdir alanına girmesi gereken teferruat yetkileri de yasama uzvu tarafından icra edilmiş olmaktadır. İşte, Türkiye'de idare cihazını aşırı derecede kalıplaştırıp işlemez duruma sokan sebeplerden biri de budur. Teferruat bakımından elindeki takdir yetkilerini yasama uzvuna kaptıran yürütme, uzvu, bunun muhtemel mahzurlarını da kendi eliyle hazırlamaktadır.

Bilindiği gibi, bakanlıkların teşkilât kanunları, Meclis'e birer hükümet tasarısı şeklinde gelir. Tasarıyı hazırlayan hükümet mensupları, hükümetçe davet olunan uzmanlar ve idareciler, yaptıkları işin genel mahiyette bir kanun bir tasarısı hazırlamak olduğunu unutup teferruatlı hükümlere kadar inerler. Bakanlığın işleyişi bakımından taşıdıkları öneme rağmen, kanun konusu olmaları için hiçbir makûl sebep bulunmayan bu teferruatlı hükümler bir defa Meclis'e onanıp kanunlaştıktan sonra, artık iş işten geçmiştir. İdarî tatbikat, bu teşkilât hükümlerindeki aksaklıkları meydana çıkardıkça, aynı tasarıyı hazırlamış olan yüksek memurlar ve uzmanlar şikâyete başlarlar, ellerinin kollarının kanun hükümleriyle bağlı olduğunu ileri sürerler ve nihayet, başarısızlıklarını, kanun maddelerinin gerisine sığınıp, mazur göstermeğe çalışırlar. Bilmezler ki, vaktiyle bu derece teferruatlı bir tasarı hazırlamakla kendi kuyularını kendileri kazmışlardır. Halbuki, ana görevlerin ve ana kuruluşun dışında kalan sahalarda takdir yetkisinin neden yürütme uzvunda kalması gerektiği güzel bir gerekçeyle anlatılmış olsaydı, acaba Meclis, teferruat üzerinde de söz sahibi olmak için ısrar eder miydi. Bunun aksine, önüne getirilmiş teferruatlı bir tasarıyı didik didik etmek, her maddesi üzerinde uzun uzun tartışma elbette Meclis'in hoşlanacağı bir iştir. Siyasi bilimler tarihinde, kendisine yetki teklif edildiği zaman bunu reddetmiş kaçtane kurum gösterilebilir?

Koordinasyon Bakanlığı'nın ne gibi bir ihtiyaca cevap vermek üzere kurulduğu araştırıldığında, ilk defa akla gelen şey, iktisadî hayatın denetlenmesi veya belli hedeflere doğru yöneltilmesi için bir iktisadî eşgüdümün bahis konusu olabileceğidir. İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın Ticaret Bakanlığı hâline getirilişi, iktisadî konulara bakan bazı dairelerinin İşletmeler Bakanlığı'ndaki dairelerle birleştirilerek Sanayi Bakanlığı'nın kuruluşundan sonra, Türk Hükûmet teşkilâtı içinde iktisadî işlere bakacak bir tek makam fikri bırakılmış olmaktadır. Artık devletin «iktisadî» faaliyetleri ile «iktisat - dışı» faaliyetleri arasında gerçek bir sınırın bulunmadığı, ilk bakışta sadece iktisadî mahiyetteymiş gibi gözükken faaliyetlerin devletin bütün çalışma sahalarında etkiler doğurduğu veya iktisat - dışı sanılan işlerin bazı esaslı iktisadî tedbirlere yolaçtığı anlaşılmıştır. Şimdi, iktisadî işlerin yürütülmesinden sorumlu bir tek bakanlık değil, çeşitli bakanlıklar ve hattâ Başbakanlığa bağlı kurullar vs. vasıtasıyla idare edilen çok değişik iktisadî faaliyetler bahis konusudur. İşte, Koordinasyon Bakanlığı, bu faaliyetleri hükûmetçe takip eden iktisat siyasetinde çelişmelerin, aksaklıkların ortaya çıkmasını önleyecek eşgüdücü tedbirler bulmak maksadıyla kurulmuş olabilir.

Yeni bakanlığın kurulmasında gözönünde tutulan amaç bundan da genişse, yani sadece iktisadî faaliyetlerin değil, bütün hükûmet faaliyetlerinin eşgüdümü bahis konusu ise akla hemen şöyle bir soru gelecektir: Öbür bakanlıklar karşısında bu yeni bakanlığın statüsü ne olmalıdır? Hattâ sadece iktisadî faaliyetlerin eşgüdümü düşünüldüğü takdirde bile aynı soru bir dereceye kadar önemini yine muhafaza edecektir.

Çeşitli faaliyetlerin eşgüdümü, o faaliyetleri bizzat yürüten kurumların üstünde bir makam meydana getirilmesini gerektirir. Bunun içindir ki, başbakanlık makamı, «primus inter parites» nazariyesi taraflarının ileri sürebilecekleri bütün itirazlar bir yana, Bakanlar Kurulu içinde en tabii bir eşgüdüm makamıdır. Eşgüdüm, kabine toplantılarında karara varmak gibi çok geniş siyasî anlamda bir çalışma tarzı olmaktan çıkar da biraz daha teferruatlı hâle gelirse, bu takdirde Başbakan'ın bizzat böyle bir çalışma ile meşgul olmağa ne vakti, ne de imkânları kâfi gelecektir. Kendi yetkilerini devredeceği ve böylece öbür bakanlardan daha üstün bir statüye sahip kılacağı bir kimsenin eşgüdücü çalışmalarla meşgul olması gerekecektir. Modern devlet idarelerinde başbakan yardımcılığı makamının gelişmesi böyle bir ihtiyacın ifadesidir. Türkiye'de de en yukarı kademedeki eşgüdüm bu şekilde başbakan yardımcılığı vasıtasıyla sağlanabilir, eşgüdüm çalışmalarını kolaylaştırmak için de Başbakanlığa bağlı bazı yeni büroların kurulmasıyla yetinilebilirdi. Bu yukarı kademe dışında eşgüdüm başlıbaşına bir bakanlık, muazzam kadrolar ve yeni yeni daireler meydana getirmekle halledile-

cek bir şey değildir; çünkü unutmamak gerekir ki, eşgüdüm, aslında, yol yapmak, iç güvenliği sağlamak veya dışişlerini idare etmek gibi, ayrı bir bakanlığa ihtiyaç gösteren bir «faaliyet nev'i» değil, bir «metod» dur. Devlet idaresinin bu metoda göre çalışması ise, mevcut faaliyet nev'ileri için rasyonel kuruluş esaslarına riayet etmek, çeşitli kurumlar arasında irtibat imkânlarını sağlamak ve nihayet birlikte çalışma ruhunu geliştirmekle mümkün olabilir.

Koordinasyon Bakanlığı, sadece iktisadî faaliyetlerin eşgüdümüyle görevlendirilse ve öbür bakanlıkların üstünde bir makam durumuna getirilse bile, bu takdirde, siyasî bilimler bakımından hayli ilgi - çekici bir otorite meselesiyle karşılaşılacaktır: Müsterek sorumluluk ve Bakanlar Kurulu içindeki hukukî durum bakımından öne sürülebilecek mülâhazalar ne olursa olsun, Maliye Bakanı'nın, daha doğrusu Maliye Bakanlığı'nın birçok memleketlerde olduğu gibi, Türkiye'de de öbür bakanlıklara nisbetle «fiilî» bir üstünlük kazandığı inkâr edilemez. Bu durum karşısında, Kabine içinde ikinci bir «üst - makam» meydana getirmek, Bakanlıklar arasındaki otorite kutuplaşmasını ikiye bölmek olmayacak mıdır? Malî yetkilerinden dolayı nüfuzunu bütün hükûmet faaliyetlerinde duyuran Maliye Bakanlığı, eninde sonunda bu eşgüdücü ve plânlayıcı Bakanlık da gölgede bırakmakta gecikmeyecektir. Demek ki, iş kişiliklerin kuvveti açısından kurtarılarak, siyasî mekanizmanın işleyişi noktasından ele alındığı takdirde, bilhassa iktisadî eşgüdüm bakımından Kabine içinde üst - makam durumuna en uygun düşecek bakanlığın Maliye Bakanlığı olduğu kolayca anlaşılır.

Şüphesiz, Türkiye'deki Maliye Bakanlığı'nın, hükûmet teşkilâtı içinde, İngiltere'deki Hazine Bakanlığı kadar sivrildiğini iddia etmek doğru olmaz. Ancak, burada uzun uzadıya anlatılmasına imkân olmayan bütçe, malî murakabe ve personel konuları hatırlanacak olursa, Türkiye'deki Maliye Bakanlığı ile İngiltere'deki Hazine Bakanlığı arasındaki statü farkının ne derece azaldığı kendiliğinden anlaşılır. Aslında en büyük fark, Türkiye'deki Maliye Bakanlığı'nın bugünkü şekliyle fiilen görmekte olduğu eşgütme görevlerinin icaplarına uygun bir teşkilâta kavuşmamış olmasıdır. Türkiye'de, iktisadî eşgüdüm için bir mekanizma kurarken, Koordinasyon Bakanlığı yolu denemeden önce, Maliye Bakanlığı'nın «fiilî» üstünlüğünü «hukukî» şekle sokmak, bu Bakanlık eşgütme işini gereği gibi yapabilecek iktisat daireleriyle, iktisatçı unsurlarla takviye etmek acaba daha doğru olmaz mıydı?

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN OLAĞANÜSTÜ TOPLANTISI

Mümtaz SOYSAL

14 Temmuz 1958 Irak İhtilâli ile başlayan son Ortadoğu buhranı, Türkiye'de de Anayasa tatbikatı bakımından hayli ilgi - çekici olaylara sebep oldu. Bu olayların hukukî mihverini Anayasa'nın 19. maddesi teşkil etmektedir. 22 Temmuz 1958 günü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, kısa süren tartışmalardan sonra, bu maddeye dayanarak, Meclis'i toplantıya çağırmağa karar verdi ve «Meclis'i toplantıya çağırma önergesi» 147 imza ile Meclis Başkanlığına verildi. Önergede, «Ortadoğu ve çevremizde, vatan ve milletimizin güvenliğini çok yakından ilgilendiren hâdiseler cereyan etmektedir. Süratli gelişen bu hâdiseler karşısında T. B. M. M. nin toplanması âcil bir zaruret hâline gelmiştir» denilmekteydi. Böylece, Anayasa'nın 19. maddesindeki «üyelerden beşte birinin istemesi» şartı 1924 tenberi ikinci defa olarak gerçekleşmiş oluyordu. Aynı şart, bundan önce, 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile münasebetlerin kesilmesi konusyla ilgili olarak 111 milletvekilinin Meclis Başkanı'na çağrı önergesi vermesiyle de gerçekleşmişti.

«Araverme sırasında Cumhurbaşkanı veya Meclis Başkanı gerekli görürse Meclis'i toplanmağa çağırabilir. Üyelerden beşte birinin istemesi üzerine de Meclis Başkanı Meclis'i toplanmağa çağırır» diyen 19. maddeye göre, şimdiye kadar Cumhurbaşkanı veya gerekli görürse Meclis Başkanı tarafından yapılmış olağanüstü toplantı çağrıları hiçbir hukukî mesele doğurmuş değildir. Fakat, üyelerin beşte biri tarafından yapılan son çağrı, bazı hukukî tereddütler doğurmuştur. Aslına bakılırsa, madde, - hele Anayasa üzerindeki 1924 görüşmeleri ışığında incelendiği takdirde - hiçbir tereddüde meydan vermiyecek kadar açıktır. Yine de, tereddüt uyandırabilecek noktaları gözden geçirmekte ve son çağrı dolaşısıyla cereyan eden bazı olayların Anayasa'nın ruhuna uygun olup olmadıklarını araştırmakta fayda var. Meseleleri, çağrı isteğinin şekliyle ve muhtevasıyla ilgili olanlar, çağrı isteği üzerine Meclis Başkanı'nın hareket tarzı ile ilgili olanlar ve nihayet çağrıya göre toplanan Meclis'teki görüşmelerin mahiyeti ile ilgili olanlar, diye üçe ayırmak konunun tahlilini daha da kolaylaştıracaktır.

1. Meclis'in olağanüstü toplantıya çağrılmasını isterken gerekli şartlar :

Bu konuda, Anayasa'daki maddede veya T. B. M. M. Başkanlığınca yayınlanan «Teşkilâtı Esasiye Kanunu ve Dahilî Nizamname» kitabındaki notlarda, şekil şartları bakımından aydınlatıcı bir nokta mevcut değildir. Ancak, Anayasa'nın yapılması sırasında cereyan eden görüşmeler gözden geçirildiği zaman, çağrı isteğinin «yazılı» olması şartı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, görüşmelerde şu sözlere rastlanıyor.

Arif Bey (Eskişehir Mebusu) - Talep nasıl vuku bulacaktır? Tahriri mi, şifahî mi?

Yunus Nadi Bey (Eskişehir Mebusu ve Kanunu Esasi Encümeni Reisi) - Tahriren, efendim. (1)

Görüşmelerde rastlanan aşağıdaki sözler de, zihinlerde uyanabilecek bazı tereddütleri ortadan kaldırmaktadır :

Rıfki Bey (Edirne Mebusu) - Azayı içtimaa davet talebinin müşterek olması şart mıdır?

Yunus Nadi Bey - Hayır efendim, ya müştereken yapsınlar veyahut beşte biri olmak üzere ayrı ayrı yapsınlar. Yekûn beşte birini teşkil etsin, kâfidir. (2)

Meclis'in olağanüstü toplantıya çağrılmasını isteyen milletvekillerinin bu isteklerini belli bir gerekçeye dayandırıp dayandırmıyacakları hususunda Anayasa'da veya yukarıda bahsedilen notlarda aydınlatıcı bilgi mevcut değil. Ancak, 1924 görüşmelerindeki şu sözleri inceleyerek bir sonuca varmak mümkündür :

Rahmi Bey (Trabzon Mebusu) -... Burada «talep vuku bulur» fıkrasından sonra, «lüzum ve davet esbabını bildirerek» kaydının ilâvesini teklif ederim.

Celâl Nuri Bey (Gelibolu Mebusu ve Kanunu Esasi Encümeni Mazbata Muharriri) - Hacet yoktur efendim. Meclis esasen müstemirdir. Binaenaleyh, âzasının beşte biri tarafından talep vukubulursa, bittabi bunun esbabı ledünniyesi vardır ve o esbap üzerine davet ediliyor.

Yunus Nadi Bey - Meclis için içtima asıldır. Binaenaleyh içtimaa davet için esbabı mucibe dermeyan etmeğe lüzum yoktur. (3)

Maddedeki bu şartın ilk tatbikatında, yani milletvekillerinin beşte

1) Dr. A. Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi, yayını, Ankara, 1957. sf. 160.

2) Görüşmeler, sf. 164.

3) Görüşmeler, sf. 161.

biri tarafından 2 Ağustos 1944 toplantısına yolaçan olağanüstü çağrı isteği önergesinde gerekçe gösterilmemiştir. Son tatbikatta ise, Meclis Başkanlığına verilen çağrı önergesinde, çağrı isteğini ihtiva eden cümleden önce görülen ve yukarıda bahsedilen iki cümle tam anlamıyla bir gerekçe sayılabilir.

2. Çağrı isteği üzerine Meclis Başkanı'nın hareket tarzı :

Anayasa'nın 19. maddesinde, «çağırabilir» (davet edebileceği gibi) ve «çağırır» (davet eder) sözlerine rastlanmaktadır. Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanı ile Meclis Başkanına aittir; kanun koyucu, üyelerin beşte birinin istemesi hâlinde, «Meclis Başkanı Meclis'i toplantıya çağırır» demekle aradaki farkı iyice belirtmek ve birinci fıkrayla Cumhurbaşkanı ile Meclis Başkanına bir «imkân» tanıdığını, halbuki ikinci fıkra ile Meclis Başkanına bir «mecburiyet» yüklediğini göstermek istemiştir. Nitekim, görüşmelerdeki şu sözlerden de bu nokta açıkça anlaşılmaktadır:

Niyazi Bey (Mersin Mebusu) - Efendim, bendeniz bu maddede için Kanunu Esasi Encümeninden bir şey anlamak istiyorum. Maddede bir «eder» kelimesi vardır. «Eder» den maksat, edebilir, yoksa etmeğe mecbur mu ?

Celâl Nuri Bey - Mecburdur, efendim. (4)

«Üyelerden beşte birinin istemesi üzerine de Meclis Başkanı Meclis'i toplanmağa çağırır» sözü, Meclis Başkanının toplantıya çağırma işini ne zaman yapacağı hususundaki tereddütleri ortadan kaldırmaktadır. Demek ki, üyelerden beşte birinin isteği vuku bulur bulmaz, Başkan niçin toplantıya çağırma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır; buradaki «üzerine» sözünün anlamı bundan ibarettir. Nitekim, görüşmeler de bu noktayı yeter derecede aydınlatıyor.

Yunus Nadi Bey (Encümen Reisi) - Beşte bir tahakkuk eder etmez içtimaa davet mecburidir. Artık bu geçecek zamana bağlıdır. Çünkü âza muhtelif yerlerden gelecektir. Encümenin düşündüğü şudur : âzanın beşte biri içtimai lâzım addetmekte derhal içtimaa davet olunacaktır. (5)

Son çağrı isteği karşısında, Meclis Başkanlığının bu noktayı tamamen riayet ettiği söylenemez. Çağrının yapılabilmesi için Hükûmetin ve çoğunluk partisi meclis grubunun kararı beklenmiş, istek 22 Temmuz 1958 tarihinde bildirildiği hâlde, çağrı 25 Temmuz 1958 de ilân edilmiştir.

Çağrı isteği Meclis Başkanlığına verildikten sonra, Meclis'in toplan-

4) Görüşmeler, sf. 160.

5) Görüşmeler, sf. 164.

tı tarihi nasıl tesbit edilecektir? Çağrı tarihi hakkında Meclis Başkanına tanınmamış olan takdir hakkının burada mevcut olduğunu kabul etmek gerekir. Encümen Reisi'nin «Artık bu geçecek zamana tâbidir. Çünkü âza muhtelif yerlerden gelecektir» sözünden de bu anlaşılmaktadır. Demek ki, Meclis Başkanı, çağrının yapılacağı tarihten itibaren milletvekillerinin Ankara'da toplanabilmeleri için gerekli zamanı hesaphıyacak ve toplantı tarihini tesbit edecektir. Tabii, bunu yaparken, iyi niyetle ve makûl bir şekilde hareket etmesi şarttır. Meclis'i bir iki saat içinde toplanmağa çağırmak veya çağrı tarihi ile toplantı tarihi arasında aylarca zaman bırakmak doğru olmaz. Bir bakıma, kanun koyucunun toplantı tarihi için bir müddet tâyin etmemiş olmasını iyi karşılamak gerekir; çünkü 1924 ölçülerine göre milletvekillerinin Ankara'da toplanabilmeleri için konacak azamî müddetin bugünkü taşıt imkânları karşısında pek uzun kalması mümkündür. Meselâ, sıkı yönetimle ilgili 86. maddenin görüşülmesi sırasında Karesi Mebusu Süreyya Bey'in şu sözlerine rastlanıyor: «Ahvali umumiyesi malûm olan memleketimizin hertarafına dağılmış olan mebuslar, acaba bir ayda içtima edebilir mi? Edemezler, imkânı maddi yoktur.» (6) Bugün için bu sözlerin ne derece eskimiş olduğu meydandadır.

Kaldı ki, şimdiye kadar vuku bulan toplantı istekleri dolayısıyla yerleşmekte olan bir gelenek de vardır. 1944 ve 1958 deki toplantı isteklerinde, çağrı isteğinde bulunan milletvekillerini, toplantının gün ve saatini de (kesin bir şekilde olmasa bile, «en geç» deyimini kullanmak suretiyle) tâyin etmektedirler. Tabii, onlar da bunu yaparken, yukarda bahsedilen iyi niyet ve makûllük şartlarına uymalıdır. Yalnız unutmamak gerekir ki, Meclis Başkanı hukuken bu tarihlerle bağlı değildir, fakat bunlar iyi niyetli ve makûl tarihler olduğu müddetçe, Meclis Başkanı'nın da toplantı tarihini öyle tesbit etmesi parlâmento geleneklerine daha uygun düşer. Nitekim her iki çağrıda da, Meclis Başkanı'nın ilân ettiği toplantı tarihi, çağrı isteğinde bulunan milletvekillerinin istedikleri tarihin aynı olmuştur. Son çağrı sırasında, milletvekillerinin grup toplantıları dolayısıyla zaten Ankara'da bulunmaları, 25 Temmuz günü ilân edilen çağrıda toplantı günününün 26 Temmuz olarak tesbit edilmesini mümkün kılmıştır.

3. Olağanüstü toplantılardaki görüşmelerin mahiyeti ve cereyan tarzı:

Meselenin son olaylar dolayısıyla en çok tartışma konusu olan tarafı da budur. Meclis, üyelerinin beşte biri tarafından yapılan çağrı isteği üzerine, olağanüstü olarak toplandığı zaman, görüşmeler nasıl cereyan

6) Görüşmeler, sf. 433.

etmeli ve görüşmelerin mahiyeti ne olmalıdır? Bu hususta, Anayasa'da veya 1924 görüşmelerinde aydınlatıcı bir nokta mevcut değil. Ancak, akıl ve mantık ölçülerinden hareket ederek şu sonuca varmak mümkündür: Toplantı isteğinde bulunanlar, daha görüşmelerin başında, kendi sözcüleri vasıtasıyla, neden böyle olağanüstü bir toplantıya lüzum gördüklerini ve neden öbür milletvekillerini tatillerinden alıkoyduklarını izah etmelidirler. Bu, mantığın gerektirdiği bir usûl ve hattâ nezaket kaidelerinin çağrı isteğinde bulunanlara yüklediği ahlâkî bir vecibedir. Nitekim, son 26 Temmuz 1958 toplantısı için tertip edilen ve İçtüzük hükümlerine göre, toplantıdan bir gün önce milletvekillerine dağıtılan tek maddelik gündem şu şekildedir: «Malatya Mebusu İsmet İnönü ve 146 arkadaşının, Ortadoğu ve çevremizde cereyan eden hâdiseler dolayısıyla T. B. M. M. nin içtimaa davet edilmesine dair takriri.»

Böyle bir gündem ve yukardaki muhakemeye göre, önce önerge sahiplerine söz verilmesi gerekirdi. Fakat 26 Temmuz 1958 Meclis görüşmeleri farklı bir şekilde cereyan etmiştir. Oturum açıldıktan ve muhtelif Cumhurbaşkanlığı tezkereleri, mektuplar, vs. okunduktan sonra, çoğunluk partisi mensubu iki milletvekili tarafından verilen bir önerge ile «Ortadoğu'da vukua gelen ve memleketimizi ilgilendiren hâdiseler hakkında» hükûmetten izahat istemiştir. Görüşmelerin bundan sonraki safhası ise, İçtüzük'e ve İçtüzük notlarına uygun olarak cereyan etmiştir; yani, hükûmet adına bir bakan istenen izahatı vermiş, İçtüzük'ün 222. maddesine bağlı 121 sayılı nota ve «1948 yılındanberi tatbik edilen teamüle uygun olarak», böyle bir önergeye istinaden hükûmetçe bildirilen beyan ve izahattan sonra, gerek önerge sahiplerine, gerekse öbür milletvekillerine söz verilmemiştir. Demek ki, «izahat» isteyen önergenin verilmesinden sonraki safha, mevcut kaidelere şeklen uygundur ve bunda bir hukukî sakatlık aranamaz. Asıl parlâmento gelenekleriyle ve mevcut kaidelerle uzlaşmayan husus, bu önergenin verilmesinde ve Meclis Başkanlığınca, gündemde bulunan bir maddenin icapları yerine getirilmeden, yani çağrı sahiplerine, çağrı sebeplerini ve ne istediklerini izah imkânı verilmeden, böyle bir ikinci önergenin oya konulmasındadır.